

MÂTÜRİDÎ VE RÂZÎ'YE GÖRE FELÂK İLE NÂS SÛRELERİNDE KÖTÜLÜKLERDEN SIĞINILAN ALLAH TASAVVURU

IMAGINATION OF ALLAH REFUGE FROM EVIL IN SURAHS FALAK- NAS ACCORDING TO MATURIDÎ AND RAZI

Osman ORAL

Dr., Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelâm ve İtikadi İslâm Mezhepleri Anabilimdalı

*Assistant Professor, Bozok University Faculty of Theology, Theology and theological Department
of Islamic Sects*

osman-oral@hotmail.com

ORCID: orcid.org/0000-0002-6403-5144

Atıf/©: Oral, Osman (2019). Mâtürîdî ve Râzî'ye Göre Felâk İle Nâs Sûrelerinde Kötülüklerden Sığınılan Allah Tasavvuru, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 12, Sayı 1, ss.15-36

Citation/©: Oral, Osman (2019). Imagination of Allah Refuge From Evil In Surahs Falak-Nâs According to Maturidi And Razi, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 12, Issue 1, pp. 15-36

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi- Erzincan University Journal of Social
Sciences Institute

SBDER-Haziran/June 2019-Erzincan

E-ISSN-2148-9289

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 02.01.2019

Kabul Tarihi-Accepted Date : 16.05.2019

Sayfa-Pages : 15-36

<http://dergipark.gov.tr/erzisosbil>

This article was checked by *iThenticate*

MÂTÜRÎDÎ VE RÂZÎ'YE GÖRE FELÂK İLE NÂS SÛRELERİNDE KÖTÜLÜKLERDEN SIĞINILAN ALLAH TASAVVURU

Imagination of Allah Refuge From Evil In Surahs Falak-Nas According to Maturidi And Razi

Osman ORAL

Öz:

İslâm dünyasının önemli iki âlimi Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö.333/944) ile Fahreddin er-Râzî (ö.606/1210)'ye göre bu âlemde kötülüğün varlığı bir vaki'dir. Ancak bu kötülüğün âlemin yapısı ve insanın yapısına dayalı bir yorumu da vardır. Kur'an'ın 113. ve 114. sûreleri olan Felâk ve Nâs sûrelerine kötülüklerden sığındıran ve koruyan anlamında "Muavvizeteyn" denilmektedir. Felâk sûresinde yaratılan her şeyin, bastırılan zulüm ve cehalet karanlığından, düşümlere üfleyenlerin ve kıskanç insanların kötülüklerinden felâkın Rabbine sığınması istenir. Nâs sûresinde de pusuda bekleyip kötü düşünceler aşıl原因 cin ve insan şeytanının şerrinden korunma yöntemlerine işaret edilirken bir yandan da her türlü kötülüklerden sığınılacak Yaraticı'nın "Rabb, Melik ve İlah" nitelikleri anlatılır. Bu sûrelerde insanların başlarına gelebilecek her türlü iyilik ve kötülükleri yaratan, rahmetiyle bütün varlıkları en güzel bir şekilde yaşatan, her şeye hâkim olan Allah tasavvuru idraklere sunulur. Bu makalede Mâtürîdî ile Râzî'nin Felâk ve Nâs sûreleri bağlamında kötülük probleminde getirdikleri çözüm önerileri ve kötülüklerden sığınılan Allah tasavvurları incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Felâk, Nâs, Kötülük, Allah Tasavvuru, Mâtürîdî, Râzî

Abstract:

According to Islamic scholar of the world Abu Mansur al-Maturidi (d.333/944) and Fahraddin ar-Razi (d.606/1210), the existence of evil in the universe is a fact. But there are possible comments based on both the structures of human beings and at universe. The Quran 113th and 114th storm and protection evils Falak and Nâs are called "Muawwizatayn". All the creations from the evils are asylum is requested, from the darkness of oppression and ignorance, nodes puffer wizard's evil and jealous people's evil, The god of the morning light in surah Falak. Methods of protection from the evil of Satan secretly whispering bad thoughts from evils Satan genis/Jinn and human. The Creator of all evil in the storm "The Lord, Al-Malik and The God" discusses the perception of the qualities of Allah in surah Nas. At in this surahs perception is presented, people created all kinds of good and evil that could happen, the most beautiful of all beings His mercy in a way bringing, the God in everything. This article the suggestions and Islamic theological views of the solution to the problem of evil and imagination of Allah refuge from evil are examined, according to Maturidi and Razi in surahs Falak and Nâs.

Keywords: Falak (The Dawn), Nas (The Men), Evil, Imagination of Allah, Maturidi, Razi

1. GİRİŞ

İslâm düşünce tarihinde hayır; *iyilik ve güzellik*, şer ise *kötülük ve çirkinlik* olarak bilinmektedir. Kötülük problemi temelde kötülüklerle Allah'ın sıfatları arasında çelişki bulunduğu varsayımına dayanan bir inanç problemidir. Bu dünyada insanlar arasında meydana gelen zulüm ve kötülüklerin kaynağı sürekli tartışılmıştır. İslâm'ın geleneksel yorumuna göre âlemde meydana gelen her olay, Allah'ın iradesiyle ortaya çıkmakta ve her şeyi Allah yaratmaktadır (Özdemir, 2011: 380). İlahî sıfatlar ve fiiller, hüsün-kubuh, hayr-şerr, adâlet-zulüm, hikmet-sefeh, salah-aslah, kader-kaza, efal-i ibâd yani insanın fiilleri, iman-amel ilişkisi, hidâyet-dalâlet gibi bazı teolojik konularda kötülük itikadî açıdan tartışılmaya ve değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Hakîm olan Yaratıcı bütün fiillerin yaratıcısıdır. İlâhî fiiller hikmet üzeredir ve kötülük denilen şeyler izafi yani görecelidir, aynı şey bazısına iyilik, bazısına kötülük olabilir. Dünya meşgaleleri akılların sağlıklı çalışmasını aksatır ve çeşitli faktörler akli meşgul edip gerçekleri kavramaktan alıkoyabilir. Yanlış telakkilerle sebep ve hikmetini bilemediğimiz şeyleri kötü diye algılamamız o fiili kötü, şer yapmaz. Bize göre güzel-çirkin, iyi-kötü olabilir. Allah için böyle bir şey yoktur (Teftâzânî, 2013: 200-1). Zulüm ve hikmetsizlik yani cevr ve sefeh çirkin, adl ve hikmet ise güzeldir. Bir şey bir konumda hikmet, diğer konumda sefeh, bir konumda zulüm, diğerinde ise adl olabilir. Örneğin acı ilaçların içilmesi gibi. İster metafizik isterse ahlakî kötülükler olsun, beşerin kötü olarak algıladığı herşey, varlığın yegâne kaynağı olan sonsuz kudret sahibi Allah'ın sonsuz bilgisi içerisinde yer alan hikmetine uygun bir şekilde gerçekleşir (Mâtürîdî, 2005: 158, 178, 346).

İtikadî meselelerin yorumunda akılcılığıyla bilinen Mu'tezile'ye göre ilâhî fiiller bir hikmet ve illete, bir gaye ve amaca dayanır. Allah'ın fiillerinde mutlaka bir hikmet ve maksadın bulunması gerekir (Abdulcebbar, 1962: XI/91-3). Eş'arîler ilâhî fiillerin hikmet ve amaçlarının bulunduğunu kabul etmekle beraber ilahî irade ve kudretin gaye ve hikmetle sınırlı olduğu anlamına gelebileceği endişesiyle bunun sakıncalı olduğunu savunurlar (Eş'arî, 1953: 83-4; 1975: 144-5; Râzî, 1986: I/353; 1987: III/317). Felsefede kötülüğün bizâtihi bir varlığa sahip olup olmadığı ve Tanrı'nın adaleti ile uzlaşım uzlaşmadığı yani teodise sorunu tartışılır (Hume, 1995: 209). Örneğin ilkçağ filozofu Platon'a (M.Ö. 427-347) göre Tanrı en iyiyi en mükemmeli inayetiyle yaratır. Dolayısıyla dünya mümkün olan en iyi ve güzel şekildedir. Kötülüklerin çoğu insandan kaynaklanır (Platon, 2001: 23 vd; 2009: 493-4). İslâm filozofu Ebû Nâsr el-Fârâbî (ö.339/950) de hayrı gerçekte varlığın yetkinliği, şerri ise bu yetkinliğin yokluğu şeklinde tanımlar (Fârâbî, 1988: 47-50). İnsanın yaratılış hikmetini gerçekleştirmesinde engel olan güçler, melekeler ve irâdî fiiller olan şerler, ârizî olan bu kötülükler bir yönüyle iyidir, çünkü az sayıdaki bu şerler olmasaydı çok miktardaki daimî hayırlar da olmazdı (Fârâbî, 1907: 75). İbn Sînâ (ö.428/1037) bizâtihi şer olmadığını, kötülük denilen şeyin, ondaki kemâlin eksikliği, şer olarak idrak edilen şeyin, bizâtihi şer değil, onlardaki bilgisizlik, zayıflık, yaratılıştaki kötürümlük vb. eksiklik ve kemâlin yokluğundan olduğunu söyler. Bazen kötülük sadece sebebin yoksunluğu değil, bir sebebin idrakinden ibaret olan elem ve keder gibi şeylerdir (İbn Sînâ, 1992: 144-6; trs: 51, 125, 162). Bazılarına göre de Tanrı kesinlikle kötülüğü yaratmaz. O'nun şerri yaratması, hikmetine uygun değildir. Allah bilerek kötülüğü yaparsa bu durum Allah'ın kötü işler yapan birisi olmasını gerektirir. Bu, hikmetsiz bir durum olur. Bilmeyerek kötülükler meydana geliyorsa, o zaman da Allah'ın câhil olması gerekir. Bunların Allah için düşünülmesi muhaldir. Örneğin Mu'tezile, adâlet ve Allah'ın kulları hakkında en faydalı olanı yarattığı yani aslah prensipleri gereği, Allah'ın mutlaka

hikmetli fiiller yaratmasının zorunlu olduğunu, kötü veya zararlı görünen veya şer cinsinden olan durumların da sonucu itibariyle insan için bir hayr olduğunu söyleyerek tenzîhî açıdan kötülüğün yaratılmasını Allah’a nispet etmez (Abdulcebbar, 1962: XI/91-3, XIII/413-4; Watt, 2001: 294-6). Bu tür düşünce, yoktan var edici yaratıcı niletiliğinin Allah’tan başkasında da olabileceği tehlikesine da kapı aralayabilir.

Türk ve İslâm dünyasının önemli âlimi Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö.333/944)’ye göre, kötülüğü yaratmayan ve eksik yaratıcı tasavvuruna karşı şerrin takdiri şerrin kendisi değildir, hayır ve şer Allah’tandır, denilir. Allah hayrın da şerrin de yaratıcısıdır fakat Allah’ın yarattığı şerler, daha büyük hayırlar için birer vesiledir. “Allah küfür yarattı” değilde “Allah küfrü çirkin, bâtil, kötü ve fesat olarak yarattı” denilir. Allah’ın küfrü bu sıfatlarla yaratması hikmettir. Sefeh olan ise kâfirin kastettiği gibi, küfrü hikmet, iyi ve doğru diye yapmaktır (Mâtürîdî, 2005: 101-2, 488, 496, 503). Demek ki kötülük imtihan unsurudur. İlk insan Hz. Âdem sırandığı gibi onun evlatları da hayır ve şerle sınanır (En’am, 6/132; A’raf, 7/168, Enbiyâ, 21/35). Kötülükler iyiliklerin önemini ve nimetlerin kıymetini öğretirler. Bu dünya imtihanının bir yönü de insanların ilâhi takdire rıza ve teslimiyetlerinin ölçülmesidir. Gerekli tedbirleri almayan hastalanması gibi bazı kötülükler kulların geçmişteki hatalarının sonucudur (Şûra, 42/30). Bu çeşit kötülükler bir mü’minin günahlarına kefarete ve tecrübe yani öğüttür (Ebû Dâvûd, 1981: “Cenâiz” 1). Allah dünyada insanları bir günah işlemedikleri halde, kendilerine kötülük denilen bazı sıkıntılar vermek sûretiyle imtihan edebilir (A’raf, 7/168). Nebiler birçok imtihanlara maruz kalmışlar, başa gelenlere sabretme ve şükretmede insanlığa örnek olmuşlardır (Mâtürîdî, 2005, XIII/379; Râzî, 1981, XXIII/35).

Kötülüklerden Allah’a sığınılması istenen Kur’ân’ın 113. ve 114. Felâk ve Nâs olarak adlandırılan sûrelerine, sığındıran ve koruyan anlamında “Muavvizeteyn”, Rabbin vasıflarını öğrettiğinden şirk ve nifaktan koruyup tedavi eden anlamında “Mukaşşeteyn” diye de adlandırılır (Aydar, 2005: 30/336-7). Bu sûrelerde müşriklerin Hz. Peygamber’e sihir ve büyü de dâhil kötülüklerle zarar vermeleri üzerine her türlü şerre karşı Hz. Peygamber’in yüce yaratana sığınması gerektiği belirtilir. Böylece o, her gece yatağa girdiğinde Felâk ve Nâs sûrelerini okur, avucunun içine üfleyip elleriyle bütün vücudunu sıvazlardı (Buhârî, 1981: “Fezâilü’l-Kur’ân” 14; Ebû Dâvûd, 1981: “Daavât” 21). Yine bu sûrelerde kötülükleri yaratan Rab tasavvuru işlenir ve tartışılan kötülük problemlerine de pratik çözümler sunulur.

Felâk ve Nâs sûrelerinin Hz. Peygamber’e yapılan büyü sonrasında nâzil olmadığı, bu tür kötülüklerin nebilerle yapılmasının onların ismet sıfatının ihlâli olabileceği endişesi bazı âlimlerce dile getirilmiştir (Abdülcebbar, trs: 27-8, 120 vd). Mâtürîdî ve Râzî, (ö.606/1210) gibi âlimler, bu sûrelerde sihir ile vahyin ayırımı, yapılabilecek kötülüklerin önceden Allah tarafından haber verilmesi ve korunma yollarının öğretilmesi, nebilerin ismet sıfatı ile nebilerin risâlet ve nübüvvetine de deliller olduğunu belirtirler (Mâtürîdî, 2005: XVII/386-8; Râzî, 1981: XXXII/187).

Bu çalışmanın amacı, İslâmın inanç sistemini rasyonel yorumlamaya tabi tutan kelâm ve felsefe geleneğinde büyük bir öneme hâiz olan Mâtürîdî ile Râzî’nin kötülük sorunu konusunda Felâk ve Nâs Sûreleri özelinde onların kelâmî görüşlerini deskriptif tarzda incelemek ve tartışmaktır. Bu iki âlimin seçilmesinin sebebi; akla önem veren değerli mütekellim olmaları, kelâmî tartışma ve problemlerin çözümlerine “*Te’vilâtü’l-Kur’ân*” ve “*Mefâtihu’l-Gayb*” adlı önemli tefsir eserlerinde geniş bir şekilde yer

vermeleridir. Birinin “Mâtürîdîyye” diğeri de “Eş’ariyye” ekolünden olması, konu hakkında tartışma ve analitik değerlendirme yapabilmeyi imkân sağlamış olmasındandır. Bu makâlede Mâtürîdî ile Râzî’nin Felâk ve Nâs sûreleri özelinde kötülüklerden sığınılan Allah tasavvuru hakkında görüşleri ile problemlere çözüm arayışları incelenip değerlendirilmektedir.

2. FELÂK VE NÂS SÛRELERİ

2.1. Felâk ile Nâs Sûrelerinin Nüzûl Sebebi Ve Hz. Peygamber’in Korunması

Bu sûrelerin nüzûl sebebi hakkında farklı kanaatleri paylaşan Mâtürîdî ve Râzî’de bunlardan en yaygın olanı; Lebid b. Asam adlı bir yahûdi büyücünün Hz. Peygamber’e büyü yaptığı şeklindeki rivayettir. Buna göre Cebrâil, Hz. Peygamber’e, yapılan büyüyü ve o nesnenin atıldığı yeri haber verir. Hz. Ali (ö.40/661) ile Hz. Talha (ö.36/656) oraya gönderilir, onlar bu şeyi bulup getirirler. Cebrâil, Hz. Peygamber’e “bir düğüm çöz, bir âyet oku” der. Hz. Peygamber her bir âyeti okuduğunda bir düğüm çözülür ve bir hafiflik ve rahatlık hisseder (Buhari, 1981: “Tıbb” 47, 49, 50). Diğeri bir rivayette de hasta yatağında iken Hz. Peygamber, başucunda iki meleğin konuşmalarına şahit olur ve bir yahûdinin büyü yapıp zekvan kuyusuna attığını öğrenir. Sonra da şifa için bu sûreler nâzil olur. Böylece Cebrâil sığınılacak bu sûreleri Allah katından getirerek kötülüklerden sığınma ve şifa yollarını da göstermiş olur (Buhârî, 1981: “Bed’ul-Halk” 11; Mâtürîdî, 2005: XVII/386-7; Râzî, 1981: XXXII/187). Mâtürîdî, bu rivayetlere işâretle Hz. Peygamber’e yapılan büyü veya sihrin onun nübüvvet ve risâletinin ispatı olduğunu dile getirir. Hz. Mûsa’ya sihribazların yaptığı sihrin yok olması gibi Allah’ın lütfu ve yardımı, Felâk ve Nâs sûrelerindeki hikmetlerin idrâkiyle sihir ve büyü işlevinin yok edilebileceğini söyler. Allah, Hz. Mûsa’yı sihrin kötülüklerinden koruduğu gibi Hz. Peygamber’i de sihir, büyü gibi kötülüklerden korumuştur (Mâtürîdî, 2005: I/193, XVII/387).

Mu’tezile âlimlerinden Kâdî Abdülcebbar (ö.415/1025), Allah’ın Hz. Peygamber’i koruyacağını bildiren âyeti delil alarak (Mâide, 5/67) Hz. Peygamber’e yapılan sihir veya büyüyü kabul etmez. Bu rivayetler doğru olsa bile, sihir yapanların nebilere zarar verebilecekleri, kendileri için büyük bir mülk elde etmeye kâdir olabilecekleri sonucu ihtimâli ortaya çıkar ki bütün bunlar bâtıldır. Eğer bu hâdise meydana gelmiş ise kâfirler bu iddialarında doğru ve Hz. Peygamber’de bir kusur hâsıl olmuş olur (Abdülcebbar, 1969: 170-4, 362, 605). Râzî, rivayetlerin âhad olduğunu kabul eder ve bunun Hz. Peygamber’in nübüvvetine değil, bedenine zarar verebileceğini belirtir yani büyüün onun psikolojik yeteneklerini değil, bedenini geçici bir süre etkilediğini söyler. Endişelerin yersiz olduğunu ve Kâdî Abdülcebbar’ın itiraz ettiği görüşlere de katılmadığını belirten Râzî’ye göre haset eden başkasında olan bir nimetin, ondan giderilip kendisine verilmesini şiddetle isteyendir. Bu işe, hile, büyü, sihir, aldatma ile mümkünse her yola başvurur. Bundan dolayı Allah, hasetçi ve yaptıklarından sakınmayı ve sığınmayı emreder. Nebi de diğeri insanlar gibi yorulur, dinlenir, hastalanır, savaşlarda veya dünyevî işlerde yaralanır. Bunlar onun ismet sıfatını asla zedelemeyiz. Râzî, nebilere küfür ve bid’attan ma’sum oldukları hususunda mütekellimler arasında ittifak olduğunu belirtir (Râzî, 1978: 223; 1986: 38-9).

Mu’tezilede nebilere has bir sıfat olan ismet, nebilere ma’siyetten koruyan ve hikmet sahibi Rabbin lütfudur (Abdülcebbar, 2013: II/438; 1969: XV/286 vd). Eş’arî

ekolünde ismet, Allah'ın nebilerde taatı yaratıp, masiyeti yaratmamasıdır. İlâhî hikmetle gönderilen ve insanlık için gerekli olan nebiler, hataya düşürmeyen güçlü bir akıl ve hayâl gücü sahibi olmalıdır (İci, trs: 366; Teftazânî, 1998: V/49-50; Râzî, 1990: II/555 vd). Şiâ telakkisine göre nübüvvetin devamı saydıkları imamlar da nebiler gibi doğumlarından ölümlerine kadar ismet sahibidirler (Şerif Murtaza, 1376: 182 vd; İbn Bâbeveyh, 1978: 113, 145-6). Mâtürîdîlikte ismet, nebilerin iradesinin yanında onları kötülüklerden caydırıcı, hayırlı fiillere yönlendirici bir özelliktir (Sâbûnî, 2013: 11). Allah'ın Hz. Peygamberi müşriklerin nazar, sihir, büyü gibi aldatma ve kötülüklerinden koruduğunu söyleyen Mâtürîdî'ye göre Allah onu insanlardan ve kötülüklerden koruyacağını haber verir ve öyle de olmuştur (Maide, 5/67; Mâtürîdî, 2005: IV/275; XVII/387). Bu sûrelerin nâzil olmasıyla, Allah Hz. Mûsa'yı sihribazların hileleri ve Firavun'un kötülüklerinden koruduğu gibi Hz. Peygamber'i de müşriklerin nazar, sihir, büyü gibi hile, aldatma ve kötülüklerinden korumuştur. Âlimlerin bir kısmı, Hz. Peygamber'e sihir yapıldığı yönündeki rivayetin haber-i vâhid olması sebebiyle kesin bilgi değeri taşımadığını, ayrıca Felâk ve Nâs sûrelerinin Mekke'de indiğini iddia ederek büyü olayının ise Medine'de vuku' bulduğundan olayı reddederler. Âlimlerin çoğuna göre ise bu rivayetler sahihtir, sihir ile vahyin ayrılması içindir (Mâtürîdî, 2005: XVII/386-7; Râzî, 1981: XXXII/187). Yapılan sihrin Hz. Peygamber'in zihnini ve gönlünü değil sadece bedenini etkilediği, sonuçta vahyin korunmuşluğuna yani Nebi'nin ismetine zarar vermediği gerçeğidir. Tevhid üzere olan ismet sahibi nebiler, şirk ve küfür gibi hallerden göz açıp kapayıncaya kadar bile olsa uzak oldukları da dile getirilir (Ebû Hanife, 1995: 72-3).

Mâtürîdî ve Râzî, dînî ve dünyevî açıdan kendisinden sakınılan ve çekinilen görünen ve görünmeyen her şerrin bu sûrelerin kapsamına girdiği tezini savunurlar. Onlar Felâk ve Nâs sûreleri kötülüklerle düşmeden sebeplere yapışarak korunma ile sığınma yöntem ve metotlarını öğrettiklerini, burada nebilerin ismet niteliğinin ihlâlini değil onların ismet sıfatlarıyla nübüvvetin varlığının delilleri olduğunu ileri sürerler (Mâtürîdî, 2005: XVII/386-7; Râzî, 1981: XXXII/187). Onların bu tarz düşünceleri kelâmî açıdan tutarlı ve orijinal sayılabilir. Çünkü onlar büyü hakikatını inkâr etmek yerine nebilerin nübüvvetine ve ismetine delil olarak kabul ederler. İlk kelâm ekolü Mu'tezile'nin vahye ve nübüvmete halel gelebilir endişesiyle kabul etmediği büyü olayını Mâtürîdî ve Râzî'nin kabul ederek nebinin psikolojik yeteneklerini değil, bedenini geçici bir süre etkilediği, ismetine ve nübüvvetine zarar vermediği şeklindeki görüşlerinin daha tutarlı ve uygun olduğu söylenebilir.

2.2. Kötülüklerden Allah'a Sığınılması; İstiâze

Felâk ve Nâs sûrelerinde istiâze yani kötülüklerden kulun Allah'a sığınması emredilir. İman ve takva eksenli olan istiâze; kulun yaratıcıya ilticası, Allah'ın, itaat tarafına götüren bir sebebi kendisi için yaratması ve kalbinde, günaha götürebilecek şeyleri gidermesini istemesidir. Yani kötülüklerden kaçınıp iyilikleri özgür iradesiyle yapmaya azm ve niyet göstermedir. Bu durum gerçekte iman ve İslâm'ın tevhid ve takva ilkesiyle de alakalıdır. Allah'a sığınma, Allah'tan sakınmaktır. Mü'minin takva ölçüsünde cezalandırılmadan korkması, Allah'ın gazabını gerektirecek hususlardan koruma ve yardım için istekte bulunması, bir an bile nefisle baş başa kalıp günaha girmeme niyet ve arzusunu Yaratıcına iletmesidir (Mâtürîdî, 2005: I/95). Kulun her halinde Allah'ı zikirten ve O'na sığınmaktan gâfil olmaması, O'nun rızasına uygun, gazabını gerektiren

kötülükler'e düşmemeyi akıldan çıkarmamasıdır. Şeytan ve yardımcılarından maruz kaldığı vesvese ve kötülüklerini gidermede Allah'tan yardım talep etmektir. Görünen ve görünmeyen kötülüklerden insanı koruyan, şeytanın şerrinden ve vesveselerinden onları uzak tutanın Allah olduğunu idrak, mü'minin her hâl ve durumda imân üzere bulunmasıdır. *"Takvâ sahipleri içlerine şeytandan gelen bir saptırıcı fikir doğduğunda O'nu düşünüp hemen gerçeği görürler"* (A'raf, 7/201) ifadesiyle vesveseden sığınma hâli takva ehlinin durumudur. Dolayısıyla Allah'a sığınma; kötülük ve yasaklardan kaçınıp Allah'ın rızasına uygun imânî davranışlar sergilemektir. Râzî'ye göre insan ve cin şeytanlarından bir takım bela ve kötülükler yöneldiğinde bir mü'min "Ezü billahi/Allah'a sığınırım..." derse Allah onu her türlü afet ve korkularından korumaktadır. Akli ve zekâsı ile yaratılıştaki hikmetleri anlayan, düşmanların tuzaklarını savuşturmada hilelerini geçersiz hâle getirmede en uygun ve en doğru yolun Allah'a sığınmak ve O'nun korumasına başvurmak olduğunu anlar. Yine kul sığınma ile âdeta kendisini büyüten, her türlü hayra nail eden, belâlardan koruyan ve sınırsız nimetler veren Allah olduğunu ifade eder. Her afet ve belayı savuşturmada akıllıya düşen ve yakışan Allah'ın muhafazasına güvenmek, sebeplere riayet ederek korunmaktır. Râzî'de Allah'a sığınma, manası bilinerek yani şuurlu ve bilinçli olarak içten inananarak yapıldığında faydalıdır. Sanki Allah, "istiâzeyi dilinle ifade et, ben işitirim. Onun manasını aklında ve kalbinde bulundurarak bunu yap. Ben, içindekini de bilirim" der gibidir. Râzî, kalpte manası düşünülmezsizin, sırf dille söylenen sözler faydasız ve tesirsizdir, der (Râzî, 1981: XV/102). Yani Râzî, kalbin ameline önem verir, salih amel olmasında kalbin fiili önem arzeder. Mâtürîdî ve Râzî'de zulüm, cehalet, küfür, haset, sihir, nazar gibi her türlü kötülüklerden Allah'a sığınmanın yöntem ve metotları bu sûrelerde öğretilir. Nebiler kötülüklerden korunduğu gibi mü'min kulun da kötülükler başa gelmeden önce Allah'ın rahmeti ve lütfuyla gaflette olmaması ve her an teyakkuzda bulunması konusunda uyarılmaktadır (Mâtürîdî, 2005: XVII/386-8; Râzî, 1981: XXXII/187).

3. FELÂK SÛRESİNDE KÖTÜLÜKLERDEN FELÂKIN RABBİNE SİĞİNMA

Felâk Sûresinde *"Felâkın Rabbine sığınırım"* (Felâk, 113/1) ifadesi zulmün ve kötülüklerin mecazen sembolü olan gecenin ve karanlıkların içinde kötülük içeren her türlü fiilden Rab Allah'a sığınmadır. Mâtürîdî'ye göre terbiye manasından işaretle her şeyin Rabb'i, göklerin ve yerin Rabb'i, arşın ve benzerlerinin Rabb'i, felâkın Rabbi denilebilir. Rab; idare eden, terbiye eden, gözetip koruyan, nimet veren, ıslah edip geliştiren mabut demektir (Mâtürîdî, Te'vîlât, I/12; XVII/396-7; Bağdâdî, trs: nr.497, vr.116b-117a). Rab ismiyle Allah'a izafe edilen "Felâk", Allah'ın, bitkilerle yeryüzünü yardığı herşeydir. Allah, tanenin ve çekirdeğin falıkı yani yarıp çıkarandır. Dağları gözelerle yarar, bulutları yağmurlarla, rahimleri çocuklarla, yumurtaları civcivlerle, kalpleri bilgilerle yarar ve içlerinden bunları çıkarır (Bakara, 2/74; En'am, 6/95; Mâtürîdî, 2005: XVII/387-8; Râzî, 1981: XXXII/189).

"Felâkın Rabbi" ile Nâs sûresinin sonunda "İnsanların Rabbine sığınırım" cümlesi arasındaki bütün kötülüklerden sığınılacak yegâne varlığın bütün sebepleri, güçleri yaratan, yaşatan, gözetip koruyan, nimet veren, ıslah edip geliştiren, terbiye eden "Rab" ismi tevhid ilkesi çerçevesinde idraklere sunulur. Kötülük, cehalet, karanlık ve zulümlerden zamanın geçmesiyle hakikatlerin sabah aydınlığı gibi çıkışın sebeplere yapışarak ancak Allah'ın lütûf ve yardımıyla mümkün olduğu belirtilir. Âlimlerin çoğunun

felaka “sabah” anlamı verdiklerini söyleyen Mâtürîdî ve Râzî, sabah gecedan çıkartılır, zifiri karanlıkları kaldırmaya kâdir olan Allah, sığınan kuldun, korktuğu ve çekindiği herşeyi defetmeye de kâdirdir. Sabahın doğuşu, ferahlığın gelişi gibidir. İnsan sabahın doğuşunu beklediği gibi mazlum da kurtuluş sabahını gözler (Mâtürîdî, 2005: XVII/387-8; Râzî, 1981: XXXII/188-9). Özellikle sabah, darda kalmışların dua, üzüntülere icabet, istiğfar ve yalvarıp, yakarma vaktidir. Allah’tan başka hiçbir gücün bu istekleri kabul ve yardım etme imkânı olmadığındandır. Sabah vakti hazır, şahitli, daha fazla şerefi olduğu içindir (İsra, 17/78; Buhârî, 1981: “Mevâkî” 16, “Tevhîd” 23, 33; Müslim, 1981: “Mesâcid” 210). Belki de Allah, kıyamet günündeki ba’s/yeniden dirilişin bir örneği, kıyamet hallerini kendinde toplayan vakit olduğundan muhtemelen özellikle sabahı zikreder. Sanki kul “Allahım, beni şu gecenin karanlığından kurtardığın gibi, kıyametin bu korku ve endişelerinden de kurtar” demiş gibi olur (Râzî, 1981: XXXII/188-9).

“*Felâkın Rabbine sığınırım*” ifadesiyle yaratılmışların her çeşit kötülüklerinden, düğümlere üfleyenlerin ve kıskanç insanların, bastıran zulüm, yalan, cehalet ve küfür kötülükleri ve karanlıklarından zamanın geçmesiyle sabah aydınlığı gibi çıkışın ve kurtuluşun kulun özgür iradesiyle fiilleri seçimi ve yapmasından sonra ancak Rabb’in lütuf ve yardımıyla O’nun irade ve kudretiyle olabileceği gerçeği gönüllere yerleştirilmektedir.

3.1. Yaratılmışların Kötülüğü

Felâk Sûresi’nde “*Yaratılmışların şerrinden*” (Felâk, 113/2) ifadesi, şerri temsil eden İblis, Cehennem, zararlı hayvanlar, hastalık, felaket gibi kötülüklerden sığınılan yegâne varlığın Allah olduğu gerçeğini gösterir. Yani bütün şerleri yaratanın Allah olduğu vurgusu, bunların aracılığıyla gelen kötülük ve zararları da kastedilebilir (Râzî, 1981: XXXII/181, 192). İslâm düşüncesinde her kötü gibi görünen şeyin mahiyetinde bir hikmete binaen var olması açısından bir iyilik yönü vardır. Mahiyeti itibarıyla mutlak kötülük yoktur ve kötülük göreceli yani özünden dolayı değil kendisine ilişen bir takım arizî sebeplerden dolayıdır. Kıtık, sefalet, açlık ve hastalık gibi sıkıntılar, her ne kadar kötülük olarak isimlendirilseler de gerçekte onlar, hikmetli, doğru, hak ve âdil işlerdendir (Kâdî, 1962: XI/91-3, XIII/413-4). Eğer kötü fiilleri de Allah yaratmış olsa O’nun kötü olması gerekir ki bu da ulûhiyyetin tenzihi bakımından kabul edilemez. O halde insanın iyi veya kötü bütün fiilleri yaratma açısından Allah’a isnat edilmemesi gerekir (Abdülcebbar, 1985: 149-150). Bunun ahlâkî kötülüklerden Allah’ı tenzih etmek ve insanın hürriyet ve sorumluluğunu temellendirmek olduğu da söylenir. Mu’tezile, tevhid ve adalet ilkeleriyle doğrudan ilişkili olan efalu’l-ibâdî tartışırken, öncelikle Allah’ın zâtı ve sıfatları ile ilgili tenzih anlayışını güçlendirmeyi ve insanın fiilindeki iradesini ve fiili yapabilme hürriyetini ispatlamayı amaçlar. İyi veya kötü nitelikli her türlü yaratmanın Allah’a mahsus olduğunu dile getiren Mâtürîdî’ye göre övgüye değer bir sonuçtan dolayı kötülüklerin ve pis maddelerin yaratılması hikmet olunca, kötü fiillerin yaratılması da böyledir. “Allah küfür yarattı” değilde “Allah küfrü çirkin, bâtil, kötü ve fesat olarak yarattı” denilir. O’nun fiillerinde asla hikmetsizlik, sefeh ve cehalet görülmez. İyi, güzel ve faydalı nesne ve olaylar var olduğu gibi kâinatta kötü, çirkin ve zararlı nesne ve olaylar da vardır. Tüm bunları iyi-kötü, güzel-çirkin, faydalı-zararlı vs. olmaksızın yaratan da Allah’tır. Kâinattaki kötü ve zararlı şeylerin Allah’a nispet edilmesi, Allah’ın her şeyin yaratıcısı olması açısından dır. Hikmet, küfrün bu sıfatları taşımasını gerektirir. Allah’ın küfrü bu sıfatlarla yaratması, hikmettir. Asıl çirkin ve sefeh olan, insanın küfrü güzel ve doğru kabul ederek

işlemesidir (Mâtürîdî, 2005: 101-2; Oral, 2018: 129). Mâtürîdî'nin bireyin sorumluluğunu öne alarak özgür iradesine değer atfettiği söylenebilir.

İlâhî fiillerin hikmet ve amaçlarının bulunduğunu ileri sürmek ilâhî iradenin bunlarla sınırlı olduğu anlamına geleceğinden sakıncalı olduğunu savunan Râzî, kader ve kaza Allah'ın hükmü ve takdirinde ise nasıl olur da yarattığı ve kaderinde olanlardan kendisine sığınılmasını ister. Hakîm yaratıcıdan bize göre kötülük, çirkinlik zannettiğimiz fiiller çıkmaz, bu durum Allah'ın kaderi ile değilse Allah'ın mülk ve melekûtunu zedelemesini mi? gibi şüphe, tereddüt ve sorulara “Allah, yaptıklarından hesaba çekilemez” (Enbiyâ, 21/23) diyerek cevaplar (Râzî, 1986: I/353; 1987: III/317-8). İlâhî fiillerin asla hikmet, illet ve maslahatlarla sınırlandırılmayacağını düşünen, kudretin hâdis taalluku gördükleri tekvini müstakil ezeli ve ebedî sıfat olarak kabul etmeyen Eş'ârilere göre Allah'ın tamamen hür, dilediğini yapan (fâili muhtar) oluşu engellenmiş, sınırlandırılmış olur. İlâhî fiiller Allah'ın ezeli irade ve bilgisiyile meydana geldiği için hikmetlidir. Kötü fiiller yaratma ile meydana gelir ama insanın ihtiyarı ve istemesi söz konusudur, yoksa Allah'a fiillerinden dolayı kötülük isnat etmek doğru değildir diyen Mâtürîdî'ye göre yaratıklar bazen fesat, şer, çirkinlik ve kötülükle nitelendirilir. Bu nitelemeler, tekvin aracılığı olmaksızın doğrudan Allah'ın fiili olması durumunda, Allah bütün bunlarla nitelendirilmiş olacak ve Allah'a “bozguncu, şerir, çirkin fiili, kötü davranışlı” denilecekti. Allah'ın zatını bunlarla nitelendirmek ve bu özelliklerin Allah'a nispeti doğru değildir. Şayet Allah'ın tekvin sıfatı olmaksızın, kendi zâtıyla kâinatı yarattığı söylenirse o zaman kâinatta kötü diye nitelenleri doğrudan O'nun zâtına yöneltilmiş olur (Mâtürîdî, 2005: 46, 73, 80, 358-9). Bu tartışma ve değerlendirmeye Mâtürîdî'nin “kötülüğü Allah yaratmaz” çıkmazına düşmemek için Allah'ın her türlü yaratmasını “Tekvin” sıfatı ile açıkladığı söylenebilir. Mâtürîdîlikte ilâhî fiiller hikmet ve ilâhî adâlet üzere bina edilir. Allah'ın fiili sıfatlarından olan “hikmet”, ister “yaratma” ister “ilim” manasında olsun subûti sıfatlarından “Tekvin” sıfatına racidir ve zatıyla kâim ezeli sıfatlardan kabul edilmiştir. Tekvin, Allah'ın sıfatıdır, yapılan şey yani mükevven ise yaratılmıştır, yapma sonradan olma değil, yapılan sonradan olmadır. Allah ezelden beri Hakîm'dir, Alîm ve Ganî'dir, fiilinin de hikmet ve adâletten uzak kalması muhtemel değildir. O'nun “Hikmet” sıfatı, “Hakîm” ismi de vardır diyen Mâtürîdî, “Allah, hem şerrin hem de hayrın cevherini yaratır. Kulların fiillerindeki şerri de hayrı da O yaratır. Nitekim O'nun âlemde bizzat kendisinin yaratmadığı bir şeyin olması mümkün değildir” der. (Mâtürîdî, 2005: 66-7, 170, 346). Mâtürîdî'nin bu görüşüyle kötülükleri Allah'ın hikmetiyle yarattığı tezini delillendirmeye gayret gösterdiği söylenebilir. O, Allah hayrın da, şerrin de yaratıcısıdır fakat Allah'ın yarattığı şerler, daha büyük hayırlar için birer vesile sayılabilir der (Mâtürîdî, 2005: 108, 139).

Felâk ve Nâs sûrelerinin her türlü kötülüklerden Rabbe sığınma yöntemlerini öğrettiğini belirten Mâtürîdî'ye göre şerri vahiy gösterir, ilâhî lütuf ve en aziz şey olan akıl da bunları idrak eder. Allah, zararlı ve yararlı nesnelere, hayır ve şerri yaratandır ki kulundan başa gelen olumsuzluk ve kötülüklere karşı sabrı, kendilerine verdiği nimetlere de şükürü ister (Mâtürîdî, 2005: II/23). Zararlı nesnelere, acı çekme gibi şerler teorik bir problem olmaktan daha çok sabretme, âcizliğini hissedip şükre yönelme gibi fiili bağlamlarda da ele alınabilir. İlâhî cezalandırma şekli olduğu yorumları da yapılabilir (Bowker, 1970: 101-2). Allah kulları dünyada sınamak için yaratmıştır diyen Mâtürîdî, şeytan ve kötülükleri de mihnetleri tamamlamak için yaratmıştır. Şayet bunları yaratmasaydı mihnetin yok olması sözkonusu olurdu. Halbuki bu dünya bir sınamaya yeridir, der (Mâtürîdî, 2005: VIII/31-2).

“*Yaratılmışların kötülüğünden*” ile her türlü iyilikleri de kötülükleri de yaratan Allah’a sığınılması; Seneviyye’nin nûr ve zulmet anlayışları, kötülükleri Tanrı’nın yaratmadığı tezleri ile yaratılışla ilgili dualist yaklaşımların tutarsızlığına da işaret vardır. Bütün iyi veya kötü diye nitelendirilen şeyleri hikmet üzere yaratanın Allah olduğunu açıklar. Kötülükleri Allah’ın yaratması gerçeği, insanların kendi özgür iradelerinden kaynaklanan kötülüklerin sorumluluğunun üstlenilmemesi veya kadere atılması gibi cebrî düşünceye kaymaması hikmetine yönelik olmalıdır. Allah’ın kullarına rahmeti ve hikmeti mükâfat ve cezayı hak etmesi için kula irade ve bireysel özgürlüğün verilmesidir. Burada Allah’ın Alîm, Hakîm, Adîl, Kadîr, Hayy, Kayyûm, Mürîd vb. gibi isim ve sıfatların doğru şekilde bilinmesi ve idrâki de istenir. Bütün kötülüklerin Allah tarafından yaratılması, kullar için sınaama unsuru vb. gibi gaye ve amaçların olmasıyla kelâmî ve felsefî problemlere aklî çözümler de sunulur (Mâtürîdî, 2005: XVII/389 vd; Râzî, 1981: XXXII/195 vd).

3.2. Karanlık ve Zulmün Kötülüğü

Felâk Sûresi’nde “*karanlık çöktüğünde gecenin kötülüğü*” (Felâk, 113/3) ifadesindeki “gâsık”, zulmet, karanlık ve gece soğuktur (Nebe, 78/24-26). Gecenin karanlıkları her türlü kötülükler meyvalı olan gâsıktır. Gecenin şerleri fazlaca bilinmez, zararı fazlaca olması mümkündür. Dil kuralları ve semantik açıdan karanlık, mecazen kötülükleri içerir. Zulüm-zulmet; küfür, şirk gibi inkâr bataklığına saplanan kişilerin olumsuz hâlini ifade eder (Yunus, 10/67; Mâtürîdî, 2005: 551). Kötülüğü ve haksızlığı barındırdığı için zulüm karanlıktır. “*Zulüm, kıyamet gününde zâlîme zifiri karanlık olacaktır*” rivayeti bu gerçeği ifade eder. (Müslim, 1981: “Birr”, 56; Mâtürîdî, 2005: XVII/387-391). Râzî, gece vahşi hayvanlar yuvalarından ve haşerat yerlerinden çıkar; hırsızlar ve suçlular hücumla geçer, yangınlar meydana gelebilir, kötü ruhların gece çıkması da muhtemeldir, der. Yine ayın çekim kuvvetinden dolayı vücudun direnci azalabilir ve sihirbazlar hastalık yapacak sihirlerini bu vakitte daha çok yapabilmeleri mümkündür. “*Karanlık çöktüğü zaman çocuklarınızı dışarı salmayın. Şeytanlar bu esnada her tarafa yayılırlar*” ifadesi sanki bunu açıklar gibidir (Buhârî, 1981: “Bed’ül-halk” 11, 14; Eşribe 22; “İstî’zan” 49; 50; Müslim, 1981: “Eşribe” 96; Râzî, 1981: XXXII/194). Zulûmat küfre, nûr ve sabah vakti İslâm’a benzetilir, iman hali aydınlık, mutluluk ve huzur, küfür ve inançsızlık ise karanlıklar ve zulüm gibidir. İlim sabah, cehil karanlık, hak sabah, bâtil karanlık, hayr sabah, şer karanlık, sıhhat ışık, hastalık karanlık, selâmet ışık, musîbet karanlık, adâlet sabah, zulüm karanlık ve îmân ışık, aydınlık, küfür ise karanlıktır. Karanlığın çökmesi hakikatlerin kaybolması ve bâtil inançların çoğalması da zulüm ve kötülüklerin artmasıdır (Mâtürîdî, 2005: XVII/387 vd; Râzî, 1981: XXXII/194).

“Felâkın Rabbi” ile Nâs sûresinin sonunda “İnsanların Rabbine sığınırım” cümlesi arasında yaratılmışların, cebbarların yaptığı zulümlerin, kötülüklerin, karanlıkların ve gecenin bitişini işaret eden sabah aydınlığı gibi bir zaman sonra biteceğini ve sabrı anlattığı gibi bütün kötülük fiillerinden sığınılacak ve yardım istenecek Allah tasavvuru da öğretilir. Kulun başa gelen veya gelebilecek kötülükleri sebeplere yapışarak sabırla hayra ve şükre yönlendirmesi istenir. Kötülüklerden sığınılan yegâne varlık; Rab, Melik ve ilah olan Allah ve O’nun yarattığı adetullah ve sünnetullah denilen ilâhi kanunlarına uyulmasının gerekliliği idraklere sunulur. Her türlü kötülüklerden zamanın geçmesiyle

sabah aydınlığı gibi çıkışın ancak sebeplere sabırla yapışılması ile Allah'ın lütuf ve yardımıyla mümkün olduğu gönüllere yerleştirilir.

3.3. Neffasatın Kötülüğü

Felâk sûresinde “*neffasatın kötülüğünden*” (Felâk, 113/4) ifadesiyle sihir, büyü, hile gibi aldatma gibi niteliği olan kötülüklerden Allah'a sığınılması istenir. Neffasâta aldatma niteliği olan sihir büyü gibi kötülükler denilebileceğini söyleyen Mâtürîdî'ye göre sihir iki kategoride incelenebilir. Biri uygulayıcısının tekfir edileceği sihir ki bu tür her şeyi yapanın Allah değil de kendinden veya yıldızlardan olduğunu iddia eden sihirbazdır. Diğer çeşidi ise uygulayıcısının küfre nispet edilemeyeceği sihirdir (Mâtürîdî, 2005: I/93). O halde neffasat'a içinde kötülük ve şeytanın fit ve adımlarını barındıran aldatıcı düğümler gibi her türlü fiil olduğu söylenebilir. Neffasat, “nefs” kökündendir diyen Râzî, bu kelimeyle aldatma ile gönüllere nüfuz eden sihir yapanların kötülüğünün kastedilebileceğini belirtir. “Neffasatın şerri” mecazen kötü niyetlilerin şerrinden Allah'a sığınmadır (Râzî, 1981: XXXII/194-5).

Kur'ân'da sihir; sebebi gizli olan, gerçeğin aksine yıldızcılık, şarlatanlık, hilekârlık yolunda cereyan eden herhangi bir şeydir. Esrarengiz bir şekilde hakkı bâtil, bâtili hak, hakikatı hayal, hayâli hakikat diye göstermektir. Gerçek bir olay değil, bir anlık görüntü veya etkidir. Sihrin konusu küçük, basit ve önemsiz şeyler iken mu'cizenin konusu kör ve sağırları sağlığa kavuşturmak, ölüleri diriltmek, gökteki ayı yarmak gibi azametli ve büyük işlerdir (Zemahşeri, 2017: I/462; Gazâli, 2004: 262-3; Râzî, 1981: III/219 vd.). Mâtürîdî ve Râzî Ehl-i Sünnet'in sihir görüşünü; *sihirbaz kendi özel duası ve belirli kelimelerini okumaya başladığında meydana gelen şeylerin yaratıcısı Allah'tır. Bu hususta feleklerin ve yıldızların tesiri yoktur*, cümlesiyle özetlerler (Mâtürîdî, 2005: I/193; Râzî, 1981: III/223 vd). İslâm'da yaratmanın Allah'a tahsisi ile tevhid ilkesi önemlidir. Sihrin öğretilmesi konusunda Mâtürîdî ve Râzî'de özünde haram olan hiçbir ilim yoktur. Sihri öğrenmek veya öğretmek değil, sihre inanmak ve bu doğrultuda hile ile insanları aldatmak olacağından günahtır. Şerrinden korunmak için sihir öğrenmek haram değildir. İlim de kötü düşünce ve hareketlere meydan veriyorsa kötü olabilir. Yani sihir öğrenmek değil, gizli kapaklı yollarla insanlara kötülük amacıyla yapılan sihir fiilleri yasaktır. Sihir, kötülük etmek için değil korunmak için öğrenilebilir (Mâtürîdî, 2005: I/193-4; Râzî, 1981: III/219 vd; Zemahşeri, 2017: I/462) Sihirbazların kötülüklerinden Allah'a sığınmanın sebeplerinden *birisi*; onların sihir yapmadaki amellerinin günahından sığınma, *ikincisi*, onların sihirleri ile insanların fitneye uğratmasından sığınma, *üçüncüsü* de ölüm ve deliliğe sebep olan adi yiyecekleri yedirmelerinden Allah'a sığınmadır (Mâtürîdî, 2005: I/193-4; Râzî, 1981: III/219, XXXII/194-5).

Konuyla ilgili diğer bir problemi dile getiren Râzî, hastalık ve kötülüklerden korunmak veya kurtulmak için dua okuma ve üfleme anlamında sihrin bir çeşidi olarak nitelendirdiği “rukye”dir. Ona göre insan ruhu, bedene âit bulanıklıklardan arındığında, semavî ruhlardan ve felekî nefislerden feyezân eden nurları kabul etmeye hazır hale gelir. Bu nefisler harikulade olan bir takım işler hususunda güç kuvvet kazanırlar. Rukye'nin dinen câiz olup olmama konusunu ele alan Râzî, düğüme üfleme, cana ve bedene zarar veren bir sihir olduğu zaman ancak kötü ve kınanmış bir iş olur. Ama bu durum, can ve bedene iyilik, tedavi etmek için olunca haram olmaması gerekir, kanaatini paylaşır (Râzî,

1981: III/223 vd; XXXII/194-5). İslâmî düşüncede şifa verenin Allah olduğu yani tevhid ilkesine uygun olduğu sürece rukye yasaklanmamıştır. Dinin helâl kıldığı şeylerle tedavi uygundur. Kur’ân’ın, maddî ve manevî hastalıklara karşı şifa olduğu kabul edilir (Râzî, 1981: XXI/36-9; Abdülcebbar, 2017: 1152;). Allah’a sığınma, okuma ve dua etme yoluyla ruh ve beden sağlığının korunmasına yönelik tavsiye ve işaretlerin İslâm’ın tevhid ilkesine uygun olması kaydıyla ahlâk gibi manevî hayata yönelik hastalıklarda psikolojik destek niteliği taşıdığı için uygun olduğu söylenebilir. Hz. Peygamber sabah-akşam yatağa girdiğinde üçer defa Felâk ve Nâs sûrelerini okur, birbirine birleştirdiği avuçlarının içine üflediği ve her defasında ellerini vücudunun erişebildiği yerlerine sürdüğü rivayet edilir (Buhârî, 1981: “Vekâle” 10; “Fedailu’l-Kur’ân” 10; Tirmîzî, 1981: “Tıbb” 16).

Mâtürîdî, “insanı önünden ve ardından takip eden melekler Allah’ın emriyle onu korurlar” (Ra’d, 13/11) beyanıyla burada insanı haset, nazar, sihir veya büyü gibi her türlü kötülüklerden melekleriyle koruyan Allah olduğunun idraki olmalıdır, der (Mâtürîdî, 2005: XVII/392-3). Mâtürîdî ve Râzî’ye göre neffasâtın kötülüğünden sığınma, kulun düğümlere üfleyenlerin yani gizli kapaklı hile, aldatma, sihir, büyü, kin, haset gibi açık-gizli, maddî-manevî her türlü zulüm, cehalet ve kötülüklerden felâkın, insanların rabbi, meliki ve ilahî olan Allah’ın koruyacağına inanması ve güvenmesidir.

3.4. Haset Edenin Kötülüğü

Felâk Sûresi’nde “haset edenin şerri” (Felak, 113/1-5) ifadesi ile haset zamanındaki günah ve hâlinin çirkinliği, hasetinin ortaya çıkmasının kötülüğü kastedilir (Mâtürîdî, 2005: XVII/392-3; Râzî, 1981: XXXII/194-5). Müşrikler kıskançlıkla az daha Hz. Peygamber’e nazar değdirip aç ve kem gözleriyle ellerinden gelse onu yok etmek isterler (Kalem, 68/51-2) Allah Hz. Peygamber’i haset edenlerin gözlerinden bile korumasını ister. Hasetin şeytan ve münafıkların niteliği olduğunu söyleyen Mâtürîdî, şeytan ve dostlarının haset, nazar, cehalet, sihir, büyü gibi vb. her türlü kurduğu düzeni zayıftır, der (Nisa, 4/76; Münafikûn, 63/4; Mâtürîdî, 2005: III/328-9). Pislikleri ve haseti Allah yaratmaz diyen Mu’tezile’nin aksine Mâtürîdî’ye göre haset fiillerini de hikmet üzere yaratan Allah’tır. Nefsin hile, desise, kurnazlık ve hainliklerinden haset, kötü niyet ve isteğin fiiliyata dökülmesi, başkasının sahip olduğu maddî veya mânevî imkânların kendisine intikâl etmesi veya kıskanılan kişinin bunlardan mahrum kalması yönündeki istektir (Mâtürîdî, 2005: I/205-6, XVII/393; Abdülcebbar, 1962: XI/91-3, XIII/413-4; İbn Sînâ, 1326: 71 vd).

Cimrilik ve aşırı ihtirastan doğan psikolojik ve sosyolojik bir hastalık hasetin önemli ahlâkî kötülük olduğu dile getirilir (Râzî, 2011: 88 vd). İnsan haset ve başkalarının başına bir kötülüğün gelmesini bekleme hastalığına tutulduğunda ve bu onda devam ettiğinde çoğu kez bu durum, kalbin mizacının değişmesine ve onun elem duymasına sebep olduğunu belirten Râzî’ye göre şeytan kınanmışların en ilerisi olduğu gibi haset de kötü ahlâkın zirvesidir. İşte bu sebepten dolayı Allah, insana ait şerhlerin hepsinin, “haset edenin şerrinden sığınırım” diyerek haset ile kötülüğün zirvesini gösterir (Râzî, 1981: I/70 vd). Şeytanda vesveseden daha şerli bir şey olmadığı gibi, insanda da hasetten daha kötü bir şey yoktur. Hatta bundan öte “haset eden, İblisten daha şerlidir” denilir. Râzî’nin verdiği bilgiye göre İblis Firavun’un yanına varır ve kapıyı çalar. Firavun: “Kim o?” deyince de, İblis: “Eğer sen tanrı olsaydın beni bilirdin” der. İblis eve girince de Firavun

“yeryüzünde seninle benden daha şerli bir kimse tanıyor musun?” diye sorunca cevaben İblis: “Evet, bu haset eden kimsedir. Hasedimden ötürü bu belâya düştüm” der. Asla pişman olmayan şeytan hasetle Hz. Âdem ve eşini cennetten çıkardığı gibi neslini de yine hasetle kötülükleri süsleyerek Cennet yollarını onlardan uzaklaştırmaktadır (Râzî, 1981: I/70 vd).

Haset edenin isabetü'l-ayn yani bir diğer canlıya nazarı/bakışıyla zarar verebileceği de söylenir. Nazarı mümkün olduğu temelinde görüş belirten Mâtürîdî ve Râzî, haset edenin göz değmesi olayını incelerler. “Neredeyse seni gözleriyle devireceklerdi” (Kalem, 68/51) âyetinde ruhların cevherleri ve mahiyetleri açısından farklı olmaları mümkündür. Bazı ruhlar ve nefislerin hasetiyle göz değmesi olayı da imkân dâhilindedir. Hz. Yakub’un oğullarına Mısır’a girerken “bir kapıdan girmeyin ayrı ayrı kapılardan girin” (Yusuf, 12/67) göz değmesine dikkati diye te’vil edilir. Mâtürîdî ve Râzî, Hz. Peygamber’in, “isâbet-i ayn vardır, kaderi geçecek bir şey olsaydı, bu olurdu” (Buhâri, 1981: “Tıbb” 36; “Libas” 86; Müslim, 1981: “Selam” 41, 42) rivayetini delil olarak sunarlar. Güneşin ışığına bakmanın zarar verdiği gibi göz değmesinin de zararı olduğundan Allah lütuf ve hikmetiyle bu sûrelerde göz bakışının zararından kullarını korunmayı öğrettiğini, Hasan-ı Basrî (ö.110/728), “isabeti ayn” değmemesi için Kalem Sûresi 51. âyetini okumayı da tavsiye ettiğini de söylerler (Mâtürîdî, 2005: VII/393-4; Râzî, 1981: XIII/176-7, XXX/100-1).

Akıllı olan herkesin üzerinde ittifak ettiği bir iş olan haset edenin nazarının nasıl diğer varlığa tesirini kabul etmesi gerekir diyen Râzî, bu acayip şeyleri meydana getiren insanlar bazen son derece güçlü olurlar, böylece bu fiilleri meydana getirme hususunda herhangi bir alete ihtiyaç duymazlar. Bu hâl, insan ruhunun, kendi bedenini aşip başka bir bedene tesir etmesini istediğinde, o başkasının hayalini devamlı tahayyül eder, onu âdeta hissiyat âlemine yerleştirir ve bütün hisleri bununla meşgul olur. Böylece kişinin hayali de bu hislere iştirâk ederek, bizzat nefs-i nâtika olan insan da iradi olarak buna yönelir; böylece, bedenî tesirler ve ruhanî tasarruflar güç kuvvet kazanır. Mahiyeti ve özelliğine göre rûh bu işe müsait olduğunda, onun tesir gücü de artar (Râzî, 1981: III/223 vd; 1986: 199). Burada inancı ilgilendiren yönü olmasıyla nazar, kurşun dökme, çeşitli hayvanların kafa ve kemiklerini asma vb. gibi Allah’a dayanma yerine bazı şeylere sığınma, Allah’ın yaratıcı ve koruyucu sıfatlarını yaratıklara devretme anlamı taşıyan bu tür davranışları İslâmî açıdan kabul etmek mümkün değildir. Haset edilene karşı onu çekemeyen şahsın kalbinde meydana gelen nefret, haset eden kimsenin elinde olmayan bir şeydir, o halde o bundan dolayı nasıl cezalandırılır? sorusuna Râzî, “Haset eden kimsenin gücü dâhilinde olan ancak iki şeyden biri, bu nefretten memnun olması, diğeri bu nefretin neticelerini ortaya çıkarması yani haset ettiği kimseyi ta’n edip Allah’ın nimetlerinin onun elinden çıkmasını, sevilen durumların kendisine gelmesini arzu etmesidir ki mesuliyeti gerektiren hususlar bunlardır” diyerek cevaplar. İnsanın irade ve ihtiyarıyla kesp ettiği fiil olması yönünden kul yaptığı bakış ve sonuçlarından sorumludur (Mâtürîdî, 2005: XVII/394; Râzî, 1981: III/264 vd).

Sığınılan şeylerin hepsini içine alan genel bir ifade “yarattığı şeylerin şerrinden” denilmesinden sonra, “gâsik”, “neffâsât” ve “hasetçi”nin şerrinden ayrıca sığınmanın hikmeti nedir? sorusuna Râzî, bu sayılanların kötülüklerinin en büyük şer çeşitleri olduğuna bir tenbih, numune olabilir, der. Örneğin “neffâsât” kelimesi marife olduğundan her nefis şerli değil yalan, aldatma üfleyen, sihir yapıp aldatıcı olanlar şerlidir. Aynı şekilde her gece ve hasetçi de şerli değil, aksine nice hasetler övgüye

değerdir ki buna gıpta denilir (Râzî, 1981: III/264 vd). Gıpta ile ilgili bir hadiste, “iki kimseye gıpta cinsinden olan haset etmek câizdir” denildikten sonra bunlardan birinin Allah tarafından kendisine verilen serveti hak yolunda harcayan, diğerinin de Allah’ın lütfettiği ilimle amel edip bu ilmi başkasına öğreten kimse olduğu belirtilir (Buhârî, İlim 1981: “İlim” 15, “Zekât” 5). Haset duygusunun iyilikler yönünde kullanılması gıpta ile açıklanabilir. Değerlendirme yapan Râzî, kişi hasetle, Allah’ın kulları arasında yapmış olduğu planı, hikmetiyle kulları arasında kurmuş olduğu adâlet ve hükmünü beğenmeyip, O’nunla tartışmaya girişmiş gibidir. Bu ise tevhidin göz bebeğine karşı işlenmiş bir cinâyet ve imân gözünde de bir lekedir. Bu yüzden ne yapacağı ve nasıl davranacağı kestirilemeyen hasetçinin kötülüklerinden Allah’a sığınmak gerektiğini söyler. Haset ile gıpta arasındaki ince çizgiyi açıklayan Râzî, eğer mü’minde olan nimetin yok olması istenirse bu haset, eğer o nimetin bir benzerinin kendinde olması arzu edilirse gıpta ve iyilikte yarışmadır, der (Râzî, 1981: III/264 vd).

Mâtürîdî ve Râzî’ye göre “*haset ettiğinde hasetçinin kötülüğü*” (Felak, 113/1-5) ifadesi hasetçinin haset hâli ve sonrasında yapabileceği maddî ve manevî her türlü kötülüklerdir. Allah, beşere âit şerhlerin hepsinin, “*haset edenin şerrinden sığınırım*” ifadesiyle temelini haset olduğunu belirtir. Kötülüklerde şüphe, tereddüt, kuruntu ve vesveseden daha şerli bir şey olmadığı gibi, kötülüklerin temeli ve arka planında da haset kaynaklı sihir, büyü, nazar, tuzak, aldatma, zulüm, kumpas vb. gibi daha kötü bir şey yoktur. Haset, insanın tabiatında gizlenen gizli bir duygu olup insan bundan akli ve özgür iradesiyle sakınabilir ve sebepler çerçevesinde korunabilir (Mâtürîdî, 2005: XVII/392-3; Râzî, 1981: XXXII/194-5)

4. NAS SÛRESİNDE KÖTÜLÜKLERDEN RABB, MELİK VE İLAHA SIĞINMA

Nâs Sûresi’nde “*insanların Rabbi, Meliki, İlâh’ına sığınırım*” (Nâs, 114/1-6) ifadesiyle sığınılacak Allah’ın “Rab”, “Melik” ve “İlâh” isim ve sıfatları idraklere sunulur. Mâtürîdî’ye göre terbiye manasından işaretle insan türü ve diğerlerinden olmak üzere her şeyin Rabb’i, göklerin ve yerin Rabb’i, arşın ve benzerlerinin Rabb’i denilebilir. Rab; mâlik, seyyid, idare eden, terbiye eden, gözetip koruyan, nimet veren, ıslah edip geliştiren mâbud demektir (Mâtürîdî, 2006: I/12, XVII/396-7; Bağdâdî, trs: vr. 116b-117a) Melik, kudreti tam, insanların maddî ve manevî her türlü tasarruflarından haberi olan, insanın görünür ve görünmeyen her türlü şeyin sahibi, yöneticisi, dilediğini şereflendiren ve zillete düşüren ama zelil edilmeyen, zillete düşürülmesi imkânsız olan Allah’tır (Gazâlî, 2005: 70; Râzî, 1905: 130 vd, 252; Cürcânî, 2015: III/368). “*İnsanların ilâhına*” ifadesindeki “ilah”, tapınılan, yüceliği karşısında hayrete düşülen, gönülden bağlanılıp sığınılan, duyularla idrak edilemeyen yegâne varlıktır.

Mâtürîdî ve Râzî’ye göre bu sûrede Allah önce, kendisinin “insanların rabbi” olduğunu, sonra “insanların meliki” olduğunu belirtir. Allah, “Rab” ismiyle başlar ki rab, tedbir ve ıslah demektir. Allah’ın, çeşitli lütuf ve ihsanları ile kullarını terbiye ettiğine delâlet eder. O, kulunu terbiye eder, kul da kendisinin bir kul, Allah’ın ise meliki olduğunu anlar. Melik adıyla O’nu methi senâ eder. Sonra O’na ibadet etmesinin gerektiğini, bu ibadete lâıyk ve müstehak olduğunu anlayınca da O’nun gerçek ilah olduğunu anlar. İşte bundan dolayı Allah, son olarak “ilah” ismini zikreder (Mâtürîdî, 2005: XVII/398-9; Râzî, 1981: XXXII/196). Her türlü kötülüklerden insanların ilahının adetullah ve sünnetullah

kanunlarına sığınmak gerektiğini belirten Mâtürîdî, Nâs sûresinin, kötülükler sadece akılla bilinebilir diyen görüşleri nakzettiği gibi münker ve kötülüğün sembolü Şeytan'a ve amellerine taatten kaçmak ve muhâlefet etmenin imtihan unsuru olduğu kanaatindedir. Aklın yaratılış hikmeti ve görevi vahyi doğru bir şekilde anlamaktır diyen Mâtürîdî, gerçekte Allah, bütün varlıkların Rabbidir. Fakat burada, tahsile kendisinin "insanların Rabbi" olduğunu belirtir (Mâtürîdî, 2005: XVII/396-7). "Nâs" yani insanlar kelimesinin tekrar edilmesinin hikmetini Mâtürîdî ve Râzî, Allah'ın bu isim ve sıfatlarının zihinlerin unutmadan idrakidir, derler. Yine bu tekrar, insanların diğer varlıklara göre çok şerefli olduklarını da gösterir. Allah, zatını âdeta, insanlar için Rab, Melik ve İlah olarak niteler. Eğer insanlar, mahlukatının en şereflieleri olmasaydı, kitabını, Kendisini onların Rabbi, Meliki ve İlahı olarak tanıtmaya bitirmezdi. Dolayısıyla "İnsanların Rabbi, insanların Meliki, insanların İlâh'ına sığınırım" ifadesiyle maddî ve manevî her türlü kötülüklerden sığınılacak yegâne yaratıcının "Rab", "Melik" ve "İlâh" nitelikleriyle doğru bir şekilde iman edilmesi için idraklere sunulmasıdır (Mâtürîdî, 2005: XVII/398-9; Râzî, 1981: XXXII/196-7).

4.1. Hannasın Kötülüğü

Nâs Sûresi'nde "*cin ve insanlardan olan gönüllere sinsice vesvese atan hannasın şerrinden*" ifadesiyle hannasın, pusuda bekleyip gönüllere vesveseyle kötü düşünceler aşılamak niteliği anlatılır. "*Gündüzleri güneşin ışığı nedeniyle gizlenen yıldız*" denildiği gibi Allah zikredilince büzülüp geri çekilen şeytana da hannas denilir. O öyle insan ve cinden hannas ki gönüllere sinsice vesvese verir, gizli kapaklı iş yapar, çeşitli entrika ve süslü tuzaklarla gönülleri kötülüklerle çeler (Tekvir, 81/15; Mâtürîdî, 2005: XVII/73, XVII/398-9). Sürekli gizli telkinlerde bulunan, vesveseyi gerçekleştiren bir kuvvettir ki hayvanî nefsi kabzasına almak hissiyle kuvve-i mütehayyileden ibarettir. Fısıldama, kötü telkinde bulunma, karışık sözler söyleme, kuşkulama demek olan vesvese, şeytanın veya nefsin kötü ve zararlı telkini, şeytandan yahut nefisten gelen, dine aykırı aşırı davranışlara yönelten telkin; şeytanın insanın içine attığı saptırıcı dürtü, faydasız söz ve şüphedir. Yani Allah zikredilip O'na sığınıldığında sinen ve geri çekilen, sindiği yerde fırsat kollayıp ilk fırsatta insanı ayartmak için pusuda bekleyen karakter hannastır. Bunun vesvese, şeytan, kişinin nefsanî suflî arzuları ile kötü insanlardan kaynaklanan kötülükler olduğu söylenebilir (Mâtürîdî, 2005: XVII/400-1; Râzî, 1981: XIV/49 vd). Gönlün veya kalbin hedef seçilmesi, imânın veya küfrün, irâdî, ihtiyârî yapılan iyi davranışların merkezi konumunda olmasındandır. Güzelliklerin kaynağı olması gereken gönül, kin, nefret, haset gibi abes işler ve kötülüklerle uğraşırsa sorumlu olur. Şeytan insanın gönlüne vesvese ve tereddütlerle kötü fitler atar ve görevini yapar (Maide, 5/5; İsrâ, 17/32, Mülk, 67/23; Mâtürîdî, 2005: IV/161-4, VIII/274-5, XV/316-9). Şeytan bir yalanını tekrar tekrar söyleyerek Hz. Âdem ile Havva'yı yasak meyveden yenilemeyeceği bilgisini vesveseyle unutturduğu, "yerseniz ebedî cennette kalırsınız" kuruntusuyla aldattığı gibi şeytan ve kabilesi Âdem ve evladına da unutturucu ve aldatıcı düşmandır. O'nun etki gücü insanın düşünce alanında vesvese ve kuruntu uyandırmak, kışkırtma ve yanıltmada bulunmak ve unutturmaktan ibarettir (Mâtürîdî, 2005: XVII/400-1; Râzî, 1981: XIV/49 vd). Gerçekte beşerî nitelikler taşımayan hiçbir insan bulunmadığına göre şeytanın vesvese ile karıştırmadığı hiçbir kalp yok gibidir. Hz. Peygamber kendisi dâhil her insanın bir şeytanının bulunduğunu, ancak kendisini izleyen şeytanın müslüman olduğu için iyi şeyler telkin ettiğini bildirir (Tirmizi, 1981: "Rada" 17). Eylemlerin psikolojik kaynağı olan

uyarıcılarının iyiliğe yönlendirene ilham, kötülüğe yönlendirene de vesvese denilir, ilhamın melekten, vesvesenin şeytandan geldiği belirtilir. Hannas cin şeytanları bazen vesvese verir, bazen da geri durur. İnsan şeytanları da böyledir. Hannas, kendini adeta müşfik bir nasihatçı gibi gösterir. Dinleyen onu engellerse geri çekilir, vesvese vermeyi bırakır; ama dinleyen onun sözünü kabullenirse daha da ileri gider. Cazip, süslü tuzaklarını öne sürer (Mâtürîdî, 2005: VI/182). Râzî'ye göre, *“sinsi vesvese veren insan ve cin hannâsın şerrinden insanların Rabbine sığınırım”* diyen sanki bütün cin ve insan şeytanlarından Rabbin rızasına yani emirlerine uymaya yasaklarından da kaçınmaya söz vermiş gibi olur (Râzî, 1981: XXXII/198).

Şeytan ve dostlarının hilesi zayıf ise insanların çoğu neden şeytana aldaniyorlar? sorusuna Mâtürîdî, *“eğer şeytandan bir kışkırtma seni dürterse, hemen Allah’a sığın”* (A’raf, 7/100) emri ile *“Gerçek şu ki; şeytanın, inanan ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimseler üzerinde bir hâkimiyeti yoktur”* (Nahl, 16/99) âyetlerine göre kulun gaflet anında yakalanmasıdır, der. Yani Allah’a zikri, duayı ve O’nun emir ve yasaklarını gafletle unutana şeytan ve yardımcıları vesvese verebilirler (Nisa, 4/76; Mâtürîdî, Te’vîlât, III/328-9). İnsana aklını kullanmaktan vazgeçmeyi telkin eden şeytanî vesveseden başka bir şey değildir. Şeytan, kişiyi aklının semeresinden alıkoyar, iyi fırsatlara nail olmak ve istediğini elde etmek için güvencelerini sarsar. Akli kullanarak eşyayı düşünmek, onun prensip ve sonuçlarından gizli olanları bilmek içindir. Bunlarda eşyanın hâdis olduğuna ve bunları yaratanın varlığına, nefislerini şehvetlerine uymaktan alıkoyanlara delillerdir. Akli kullanmaya engel olan şeytanın vesvesesi ve işidir. Mâtürîdî, şeytanın her fırsatta akıl yürütmeyi durdurması ve terk etmesini insana telkinde bulunduğunu, bu konuda teşvik ettiğini de belirtir (Mâtürîdî, 2005: 14-5, 17-8). Mü’min, cin şeytanını tesirsiz bıraktığında bu şeytan sapmış ve azmış insan şeytanına başvurur. Yani cin şeytanı, o mü’mini yoldan çıkarsın diye, insan şeytanını onun üzerine salar. Hz. Peygamber Ebû Zerr (ö.32/653)’e *“cin ve insan şeytanlarının şerrinden Allah’a sığındın mı?”* deyince Ebû Zerr, *“insanlardan da şeytan var mı?”* diye sorar. Hz. Peygamber, *“Evet, onlar cin şeytanlarından daha şerlidir”* der (Nesai, 1981: “İstiâze” 48; Râzî, 1981: XIII/161-2).

Mâtürîdî ve Râzî, şeytanın, *“kullarından belirli bir miktar, bir pay edineceğim”* (Nisa, 4/118) ifadesinde, kendisine pay edindiği o miktarın izinde gidip (hutuvâtî’ş-şeytan), onun kuruntu ve vesveselerine uyanlar olduğunu belirtirler. Allah kulun şeytana uymamasını ister. Kur’ân’a uymayan herşey şeytanın adıdır, takip edilmemesi gereken şeytanın adımları kötülükler ve günahlardır (Mâtürîdî, 2005: I/306; IV/40-1; XVII/400-1; Râzî, 1981: XI/47-8). *“Allah, şeytanın verdiği bu vesveseyi, kalplerinde hastalık bulunanlar ile kalpleri katı olanlara bir imtihan vesilesi kılmak için böyle yapar”* (Hac, 22/53) ifadesine göre vesveseye imtihan olarak bakılabilir. Allah, şeytanın vesvese, tuzakları ve kötülüğünden kulun özgür iradesiyle uzaklaşmasını istemektedir (Mâide, 5/91). Râzî bunu şöyle açıklar;

“Yanında hem melek hem şeytan var. Hangisine arkadaş olacağına karar ver. Yanında hem akıl hem hevâ var. Hayra mı şerre mi? Doğruluğa mı, yalana mı? Hakka mı, batıla mı? Akla mı, akılsızlığa mı? Kanaate mi hırsa mı? O halde bu iki taraftan hangisine arkadaş olacağına ve hangisine uyacağına karar ver.” (Râzî, 1981: I/70 vd).

Burada önemli olan insanın özgür irade veya ihtiyârıyla fiillerindeki seçimidir. Bu, kulun sorumlu olmasının da temelidir. Kul kendi ihtiyar yani özgür seçimiyle iyi veya kötüyü tercih eder. Mâtürîdî düşüncesinde fiiller, mahiyetleri itibarıyla Allah tarafından

yaratılmaları ve bir zamanlar yokken O'nun tarafından icat edilmeleri açısından Allah'a (*halk*), kesp edilmeleri ve işlenmeleri açısından da insanlara aittir. Ancak insan, Allah'ın kendisinde yarattığı hâdis kudretle, itaat veya isyan tarzında dilediği fiili özgürce kesp eder. İnsan, kendisinde yaratılan bir kudretle herhangi bir eylemi iyi ya da kötü yönde kullanma hürriyetine sahip olduğundan dolayı da yaptığı bütün eylemlerinden sorumludur (Mâtürîdî, 2005: 215-228, 255, 358). Kişi azm, kast ve iradesiyle fiili yapar, Allah da o fiili yaratır, kötü fiillerde şeytanın etkisi ise mecazendir. Bu, fiillerin yapılmasında gerçekte şeytanın bir etkisi olmadığı gibi şeytanın fiilde zorlama gücü de olmadığını ifade eder. Şeytan, insan neslini saptırmak, şüpheye düşürmek, onlara kötü işleri güzel göstermek ve sevdirmek için vesvese gibi yollara başvurur. İnsan, büyük cihat denilen nefsi ve kötülükleriyle her ân mücadele halindedir. Şeytanın yaratılmasının hikmeti de kulun gâfil olmaması her zaman uyanık bir halde olması içindir. Şeytanın şerri vesveseyle telkin etmesi, Allah'a boyun bükme ve itaatin olması içindir. Çünkü insan hayırla ve şerle sınanır. Melek hayra şeytan da şerre teşvik eder. İblis kıyasta hata yapanların ilki olup pişmanlığı ve tevbe kabul etmediği, lanetlenen şeytan olduğu hakikati, kulun günâhdan sonra pişmanlıkla tövbe ve istiğfâra yönelmesi hikmetine yöneliktir (Mâtürîdî, 2005: V/299-300, XII/283). Şeytan, kötülük adına ne varsa hepsinin yapılmasını ister. Şehvet, şöhret; mevki ve makam tutkusu, riya-gösteriş, kibir-büyükleme, kıskançlık gibi tuzakları vardır. Bunları allayıp, pullayarak insanlara çok cazip gösterir. O, haseti, kıskançlığı ve kıskançlıktan doğan kini, nefreti ve öfkeyi kullanır. Hep bunları kuruntu ve vesvesi ile yapar. Vesvese ile da'vet, dürtü, geldiğinde Allah'a sığınana onun gücü yoktur. O'nun gücü, sadece şeytanı dost edinenlere ve Allah'a şirk koşanlardır. İnanan ve Allah'a gerçek tevekkül edenlere asla hâkimiyet kuramaz, ihlaslı kulları da azdıramaz (Nahl, 16/99; Sa'd, 38/82). Kendi iradeleriyle kötülükler ve şirke bulaşan Âdem neslinin şirk ve çeşitleri mecazen şeytanın işi olmaktadır. Şeytanın işi nebiler de dâhil insanlara fiili yaptırmak değil, sadece vesvese vermek şeklindedir (Sâbunî, 2013: 88 Râzî, 1981: III/8).

Nâs Sûresi'nde "*cin ve insandan olan gönüllere sinsice vesvese atan hannasın şerrinden*" (Nâs, 114/1-6) ifadesiyle pusuda bekleyip kötü düşünceler aşıl原因an şeytanların kötülüklerinden her an herşeyi bilen ve yaratan Allah'a sığınma ile tevhid inancının önemine de vurgu vardır. Tevhid öğretisi, İslâm'da dinî ve ilmî zihniyeti belirleyen en canlı ilkedir. Dolayısıyla Felâk ve Nâs sûrelerinde psikolojik, sosyolojik, maddî ve manevî her türlü kötülüklerden sığınılacak yegane Allah tasavvuru anlatılır. Şeytanî vesvese, itiş, dürtü, vehim ve kötülükler karşısında en güvenilir sığınacağın Allah'ın rızası, himayesi, tevekkülü, rahmeti ve merhameti olduğuna gönülden inanılmasıdır (Mâtürîdî, 2005: XVII/405-6; Râzî, 1981: XXXII/196-7).

5. SONUÇ

İmam Mâtürîdî ile Fahreddin Râzî'ye göre Felâk ve Nâs sûrelerinde İslâmî literatürde tartışılan kötülük probleminde çözüm önerileri ile "*Tanrı kötülükleri ve çirkinlikleri yaratmaz*" türü görüşlere de cevaplar vardır. Yine bu sûrelerde istiâze yani kötülüklerden sığınma da emredilir. Allah'a sığınma; O'na yalvarma ve niyaz halinde olma, görünen ve görünmeyen kötülüklerden koruyan, insan ve şeytanların şerri ve vesveselerinden onları uzak tutan yegane varlığın felâkın ve insanların Rabbi, Meliki ve İlahı Allah'a gönülden inanmaktır. Bu durum mü'minin her hal ve durumda iman üzere

bulunmasıdır. Dolayısıyla Allah'a sığınma kötülüklerden ve yasaklardan kaçınıp O'nun rızasına uygun davranışlar sergilemekle olur. Kul, insan ve cin şeytanların İslâm'a uymayan kötü düşünce, hile, aldatma ve davranışlarını özgür irade ve ihtiyarıyla kabul etmezse Allah'a sığınmış, Allah'ın rızasına uygun davranışlarda bulunup, yasaklarından kaçınmakla da kötülüklerden korunmuş olur.

Felâk Sûresi'nde bastıran zulüm ve cehâlet karanlığından düğümlere üfleyen ve hasetçinin şerrinden felâkın Rabbine sığınılması istenirken, Nâs Sûresi'nde de pusuda bekleyip kötü düşünceler aşıl原因an cin ve insan şeytanların şerrinden "Melik, İlah ve Rabb" in yarattığı kanunları çerçevesinde sığınılması istenir. Bu, azm, niyet ve iradeyi; cehâletten ilme, zulümden adâlete, tembellikten başarıya, görünen ve görünmeyen kötülüklerden açık gizli iyilik ve güzelliklere yönlendirmektir. Diğer yandan da küfür, zulüm, haksızlık, karamsarlık gibi kötülük içerikli karanlıklardan sabah aydınlığı gibi çıkışın ve kurtuluşun kulun azm, niyet, iradesiyle birlikte Rabb'in irade, inâyet, kudret ve hikmetiyle olduğunun da idrakidir. Cimrilik ve aşırı ihtirastan doğan psiko-sosyal hastalık haset de kötü ahlâkın zirvesidir.

"Felâkın Rabbi" ile Nâs sûresinin sonunda "İnsanların Rabbine sığınırım" cümlesi arasındaki bütün kötülüklerden sığınılacak yegâne varlığın bütün sebepleri ve güçleri yaratan ve yaşatan, gözetip koruyan, nimet veren, ıslah edip geliştiren, terbiye eden "Rab" hakikatı iki defa tekrar edilerek tevhid ilkesi çerçevesinde idraklere sunulur. Kötülük, cehalet, zulüm ve karanlıklardan zamanın geçmesiyle hakikatlerin sabah aydınlığı gibi ortaya çıkışının adetullah veya sünnetullah denilen sebeplere yapışarak Allah'ın lütuf ve yardımıyla mümkün olduğu belirtilir. Allah'ın her şeyin yaratıcısı olması kişiyi tembelliğe, başına gelen ve sebep olduğu her türlü kötülüğün sorumluluğunu kadere atan cebrî kabulcü tavrı reddeder. Kişi sebep olduğu zulüm, haksızlık, sihir, büyü, haset, isabetü'l-ayn gibi kötü tutum ve davranışlardan sorumludur. Başına gelen her türlü olumsuz hâl, zulüm, belâ ve musibet gibi karanlıklardan aydınlığa çıkma yolunda tevekkül, sabır eksenli çaba ve gayretlerle kötülükleri hayra ve başarıya yönlendirmekle de mükelleftir. Kulun kendi ihtiyarı yani özgür iradesiyle iyi veya kötüyü tercihi bireysel ve kolektif sorumluluğun da temelidir.

Mâtürîdî ve Râzî'ye göre müşriklerin Hz. Peygamber'e nazar, sihir ve büyü de dahil çeşitli entrika ve kötülüklerle zarar vermek istemeleri üzerine Allah Hz. Mûsa'yı sihirbazların sihrinden ve Firavun'un kötülüklerinden koruduğu gibi Hz. Peygamber'i de müşriklerin her türlü kötülüklerinden korumuştur. Bu, nebilerin ismetini delillendirdiği gibi şerlerden yaratıcıya sığınmanın önemine de işâret eder. Hz. Peygamber başına gelen sihir, büyü, haset, nazar, boykot, zulüm, baskın, cehâlet, kıtlık gibi görünen ve görünmeyen karanlıklardan sebeplere riayet ederek felâkın Rabbi'nin inayet ve lütfuyla sabah aydınlığı gibi başarıyla çıktığı gibi bu durumun Hz. Peygamber üzerinden diğer mü'minlere de geçerli olduğu söylenebilir. İlk insan Hz. Âdem'in sınanması gibi onun evlatları da kötülüklerle sınanır. Dert, sıkıntı ve şerlerle karşılaşan kul, Allah'a güvenir, O'nun inâyetini umar, her türlü ihtiyacını, sıkıntısını Allah'a açar, O'nu dost ve vekil edinir. Allah'ın emirlerine uyma ve yasaklarından kaçınmakla aklını kullanır, sebeplere yapışarak her türlü şerri hayra, iyiliğe ve güzelliğe döndürür. Başına gelen olumsuzluk ve kötülüklerden azm, sabır ve sebatla Allah'ın inayeti ve merhametine sığınır. Her varlık mülkünde "Melik" olan Allah'ın kader kanunlarına tabidir. Nefsin ve şeytanın kötülüklerinden bütün varlıkları koruyabilecek bir ve tek "İlah" sadece O'dur.

Yarattıklarını sonsuz merhametiyle affeden, lütfuyla rızıklandırıp yaşatan, onları iyi ve şerle terbiye edip hayat veren yegâne “Rab”, kâinattaki tek güç ve hüküm sahibi âlemlerin Rabbidir. Bir yönüyle Allah’a sığınmak yalnız Allah’a kul, O’nun nasslarda geçen isim ve sıfatlarına uygun tasavvurlarda Allah’ı bilmek, rızasına uygun davranışlar sergilemektir. Kötülüklerden Allah’a sığınmanın hikmeti, insanın bela, musibet ve kötülükle acziyetini hissederek Rab, Melik ve İlah yaratıcıya yönelmesi, O’na içten inanması, güvenmesi, hikmet dolu dünya sınavında kulluk şuuruyla sabır, hamt ve şükür ekseninde her hali güzelliğe ve ebedî ahiret saadetine dönüştürebilmesidir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ABDÜLCEBBAR, K. (1962). *el-Muğnî fî Ebvabî't-Tevhîd ve'l-Adl*, tahk. İbrahim Medkûr-Taha Hüseyin, Kahire: y.y.
- ABDÜLCEBBAR, K. (1969). *Müteşabihü'l-Kur'ân*, tahk. Adnan Zenzur, Kahire: Dârü't-Türas.
- ABDÜLCEBBAR, K. (1985). *el-Münye ve'l-Emel*, haz. İsmüddin Muhammed Ali-A.Murtaza, İskenderiye: y.y.
- ABDÜLCEBBAR, K. (2013). *Şerhu'l-Usulî'l-Hamse*, çev. İlyas Çelebi, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- ABDÜLCEBBAR, K. (trs). *Tenzîhu'l-Kur'ân anî'l-Metâin*, Beyrut: Dâru'n-Nahdatî'l-Hadise.
- ABDÜLCEBBAR, K. (2017). *Tesbitu Delâilî'n-Nübüvve*, çev. M.Şerif Eroğlu-Ömer Aydın, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- AYDAR, H. (2005). "Muavvizeteyn", İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, cilt: XXX, ss.336-7.
- BAĞDÂDÎ, E.M.A. (trs). *Tefsiru'l-Esmâ ve Sıfat*, Kayseri: Raşit Efendi Kütüphanesi, Nr. 497, 1-255 varak.
- BOWKER, J. (1970). *Problem of Suffering in Religions of the World*, Cambridge: Cambridge University Press.
- BUHÂRÎ, E.A. (1981). *el-Camiu's-Sahih*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- CÜRCÂNÎ, S.Ş. (2015). *Şerhu'l-Mevakif*, terc. Ömer Türker, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- EBÛ DÂVÛD, S. (1981). *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- EBÛ HANİFE, N. (1995). *el-Fıkhu'l-Ekber*, İmâm-ı Azamın Beş Eseri, çev. Mustafa Öz, İmâm-ı Azam'ın Beş Eseri, İstanbul: MÜİF. Yayınları.
- EŞ'ARÎ, E.H. (1953). *Kitabu'l-Luma fi'r-Red alâ Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida'*, Beyrut: y.y.
- EŞ'ARÎ, E.H. (1975). *el-İbane an Usulî'd-Diyane*, Medine: y.y.
- FÂRÂBÎ, E.N. (1907). *Uyûnü'l-Mesâil*, Kahire: y.y.
- FÂRÂBÎ, E.N. (1988). *et-Talikât*, neşr. Ca'fer Âl-i Yâsîn, Beyrut: y.y.
- GAZÂLÎ, E.H. (2004). *el-İktisâd fi'l-İtikad*, çev. Abdulhalık Duran, İtikadda Orta Yol, İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- GAZÂLÎ, E.H. (2005). *Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi*, çev. M. Ferşat, İstanbul: Ferşat Yayınları.
- HUME, D. (1995). *Din Üstüne*, çev. Mete Tuncay, İstanbul: İmge Yayınları.
- İBN BÂBEVEYH, (1978). *Risâletu İ'tikâdatî'l-İmâmiyye*, çev. E.Ruhi Fiğlalı, Ankara: y.y.
- İBN SÎNÂ, E. A. (1992). *en-Necât*, tahk. Abdurrahman Umeyr, Beyrut: Dârü'l-Cîl.
- İBN SÎNÂ, E.A. (1326). "Tefsir-i Muavvizeteyn li-İbn Sinâ", haz. Şerafettin, *Sırat-ı Müstakim*, 23 Eylül. c. V, sy. 109, ss. 71-73.
- İCİ, A. (trs). *el-Mevâkıf fi İlmi Kelâm*, Beyrut: Alemü'l-Kulub.

- MÂTÜRÎDÎ, E.M. (2005). *Kitâbu't-Tevhid*, tahk. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi, Ankara: İsam Yayınları.
- MÂTÜRÎDÎ, E.M. (2005). *Te'vilatü'l-Kur'ân*, tahk. Bekir Topaloğlu, İstanbul: Mizan Yayınları.
- MÜSLİM, E.H. (1981). *es-Sahih*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- NESÂÎ, E. A. (1981). *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- ORAL, O. (2018). *Mâtürîdî'nin Hikmet Anlayışı*, Mauritius: Lap Lambert Academic Publishing.
- ÖZDEMİR, M. (2011). *Mâtürîdî'nin Kötülük Problemine Yaklaşımı, Mâtürîdî'nin Düşünce Dünyası*, ed. Ş. Ali Düzgün, Ankara: Kültür ve Turizm Bak. Yayınları.
- PLATON, (2001). *Timaios*, çev. E.Güney-L.Ay, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- PLATON, (2009). *Theaitetos*, çev. Macit Gökberk, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- RÂZÎ, E. (2011). *et-Tıbbü'r-Ruhânî*, çev. Hüseyin Karaman, İstanbul: İz Yayıncılık.
- RÂZÎ, F. (1905). *Levâmiu'l-Beyyinât Şerhu Esmâillâhi Teâlâ ve's-Sıfât*, Mısır: y.y.
- RÂZÎ, F. (1978). *el-Muhassalu'l-Efkâri'l-Mütekaddimîn ve'l-Müteahhirîn mine'l-Ulemâ ve'l-Hukemâ ve'l-Mütekellimîn*, çev. Hüseyin Atay, Ankara: AÜİF. Yayınları.
- RÂZÎ, F. (1981). *Mefatihü'l-Gayb*, Beyrut: Darü'l-Fikr.
- RÂZÎ, F. (1986). *İsmetü'l-Enbiyâ*, tahk. M.Hicazi, Kahire: Mektebetü'l-Hancı.
- RÂZÎ, F. (1987). *el-Metâlibü'l-Âliye mine'l ilmi'l-Îlâhi*, tahk.A.Hicâzî Sekka, Beyrut: y.y.
- RÂZÎ, F. (1990). *el-Mebâhisü'l-Meşrîkiyye fî'l-İlmi'l-Îlâhiyyât ve't-Tabîyyât*, tahk. M.M. el-Bağdâdî, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l Arabî.
- SÂBÛNÎ, N. (2013). *el-Müntekâ min İsmeti'l-Enbiyâ*, Beyrut: Darü İbn Hazm.
- ŞERİF MURTAZA (1376). *Tenzihu'l-Enbiya*, Kum: Emir Matbaası.
- TEFTAZÂNÎ, S. (1998). *Şerhu'l-Makâsîd*, tahk. Abdurrahman Umeyre-Salih Mûsa Şeref, Beyrut: Alemü'l-Kütüb.
- TEFTAZÂNÎ, S.(2013). *Şerhu'l-Akâid*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TİRMÎZÎ, E.A. (1981). *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- WATT, W.M. (2001). *The Formative Period of Islamic Thought*, çev. Ethem Ruhi Fiğlalı, İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri, İstanbul: Şato Yayınları.
- ZEMAŞERİ, E.K. (2017). *el-Keşşaf an Hakaiki Gavamidi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Te'vil*, çev. Muhammed Coşkun ve diğerleri, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

This article the suggestions and Islamic theological views of the solution to the problem of evil and imagination of Allah refuge from evil are examined, of Islamic scholar and thinker Maturidi and a scholar of theology and philosophy Razi in surahs Falak and Nâs. Evil means the questionings about God's existence or attributes on the basis of pain and suffering phenomenon in the Earth. According to Turkish-Islamic scholar of the world Abu Mansur al-Maturidi (d.333/944) and Fahraddin ar-Razi (d.606/1210), the existence of evil in the universe is a fact. But there are possible comments based on both the structures of human beings and at universe. According to these scholars, there are answers to the "God does not create wickedness and wickedness" type of views by means of suggestions to solve the evil problem discussed widely in Falaq and Nâs surahs.

The reason why these two scholars are chosen is because they are the scholars who value the mind and the mind, in the solution of the problem of evil, they provide a wide range of important works of "Ta'wilatu'l-Qur'an" and "Mefatihü'l-gayb". One of the "Maturidiye" and the other of the "Eşariyyeye" school has provided the opportunity to make analytical discussion and evaluation on the subject.

The Qur'an 113th and 114th storm and protection evils Falak (The Dawn) and Nâs (The Men) is called "Muawwizatayn". All the creations from the evils are asylum is requested, from the darkness of oppression and ignorance, nodes puffer wizards's evil and jealous people's evil, The god of the morning light in surah Falak (The Dawn). Methods of protection from the evil of Satan secretly whispering bad thoughts from evils Satan genis/Jinn and human. The Creator of all evil in the storm "The Lord, Al-Malik (The King/The Absolute Ruler) and The God" discusses the perception of the qualities of Allah in surah Nâs (The Men). At this in surahs perception is presented, people created all kinds of good and evil that could happen, the most beautiful of all beings His mercy in a way bringing, the God in everything.

Again, in these surahs, all evil deeds are commanded to seek refuge in Allah (istiaze). Refuge to Allah is by avoiding evil and forbidding, and by showing appropriate behavior according to the consent of the creator. If the servant, man and Jinn do not accept evil thoughts, deceit, deceit and behavior with free will and old age, he has sought refuge in Allah, He is protected from evil by taking appropriate actions and avoiding their

prohibitions. This is to direct intention and will from ignorance, from cruelty to justice, from laziness to success, from visible and invisible evil to hidden goodness and beauty.